

SILABUSⁱ - OZLJEDE/BOLESTI KRALJEŽNIČNE MOŽDINE

Za obuku liječnika – specijalista za rehabilitaciju za i u ime Edukacijskog odbora Međunarodnog društva za ozljede kralježnične moždine (ISCoS – International Spinal Cord Society).

Ovaj je silabus namijenjen za pomoć onim zemljama ili područjima koja obučavaju liječnike u užoj specijalnosti – ozljedama kralježnične moždine u okviru rehabilitacijske medicine gdje takav silabus još ne postoji. Može se slobodno koristiti, ali treba biti potvrđen kao izvor informacija.

ZNANJE

1. Osnovno znanje o ozljedama i bolestima kralježnične moždine (ponavljanje i pregled)

Anatomija i fiziologija kralježnice i kralježnične moždine, patofiziologija ozljeda kralježnične moždine (ozljeda gornjeg i donjeg motornog neurona) i sekundarne ozljede uključujući nova dostignuća u fiziologiji regeneracije kralježnične moždine.

Epidemiologija, etiologija, incidencija i prevalencija, morbiditet i mortalitet, troškovi, dugoročni ishodi traumatskih i ne-traumatskih ozljeda kralježnične moždine.

Prevencija – definicija strategija.

Mehanizam ozljede i tipovi/klasifikacijeⁱⁱ frakturna – dislokacija.

2. Sveobuhvatna evaluacija osobe s ozljedom/bolesti kralježnične moždine i procjena njenog potencijala za rehabilitaciju.

Prva pomoć – tretman traumatskih ozljeda kralježnične moždine uključujući imobilizaciju i transport.

Ispitivanje i tretman kralježnice – evaluacija stabilnosti kralježnice uključujući snimanja (rtg, CT, MRI), opcije za tretman prijeloma/dislokacija uključujući razumijevanje indikacija, koristi, ograničenja, komplikacija i neuroloških rizika spinalnih operacija; tehnike odgovarajuće spinalne imobilizacije uključujući spinalne ortoze, njihove komponente i indikacije; prirodni tijek raznih prezentacija spinalne ozljede, uspostavljanje i koordinacija konzervativnog tretmana kad god to donosi korist pacijentu.

Neurološko ispitivanje ozljede kralježnične moždine – sveobuhvatna neurološka procjena koja uključuje razinu i potpunost lezije (ISNCSCI – International Standards for Neurological Classification of SCI / Međunarodni standardi za neurološku klasifikaciju ozljede kralježnične moždine).

Rane promjene nakon akutne ozljede – spinalni i neurogeni šok, promjena funkcije raznih sustava u tijelu s obzirom na promjenu refleksne aktivnosti i modifikacija tretmana koja prati te promjene.

Akutna medicinska skrb – podržna uloga medicinskog tretmana ozljede kralježnične moždine neurokirurškoj operaciji, ortopedskoj operaciji, hitnoj medicini i drugim odgovarajućim liječnicima,

sestrama i drugom medicinskom osoblju u akutnoj medicinskoj skrbi uključujući odjele intenzivne njegе; prenošenje znanja o respiratornom tretmanu; prevenciji i tretmanu pritisnih ozljeda; neurogenom šoku, kontroli mokraćnoga mjehura i debeloga crijeva uključujući tretmanu akutne retencije urina, gastrointestinalnim disfunkcijama uključujući akutnu distenziju abdomena i paralitički ileus; kontroli temperature, ortostatskoj hipotenziji, tromboembolijskoj profilaksi, pozicioniranju za sprječavanje kontraktura i heterotopičnih osifikacija.

Utjecaj ozljede kralježnične moždine na razne organske sustave i njihove interakcije:

Neurogeni mokraćni mjehurⁱⁱⁱ - tretman, razumijevanje i tumačenje urodinamskih nalaza uključujući rastezljivosti i kapaciteta mokraćnog mjehura, promjene detruzora i sfinktera i predviđanje bubrežnih komplikacija; metode tretmana mjehura uključujući intermitentnu, suprapubičnu i trajnu kateterizaciju, refleksno pražnjenje, lijekove i njihovu primjenu, razumijevanje kirurških intervencija (botulinum toksin, vanjska sfinkterotomija, uretralni stent, augmentacijska cistoplastika, umjetni sfinkter, stimulatori mjehura, urinarna diverzija), dugoročne kontrole bubrežnog trakta uključujući rtg, ultrazvuk bubrega i mjehura i intravensku urografiju (IVU).

Neurogeno crijevo^{iv} - razumijevanje pomoćnih tehnika u tretmanu debelog crijeva uključujući promjenu prehrambenih navika, primjenu lijekova uključujući komplementarne lijekove, rektalnu stimulaciju lijekom ili prstom, antogradnu klizmu crijeva, umjetni sfinkter, stimulaciju sakralnih korijenova, i uključujući dugoročno praćenje radi komplikacija poput fekalne impakcije, megakolona, hemoroida; opcije ispiranja crijeva, tretman inkontinencije uključujući ulogu kolostomije.

Seksualna disfunkcija i plodnost – klinički pregled, procjena i tretman erektilne/ejakulacijske disfunkcije, plodnosti, problema vezanih za kontracepciju, reprodukciju i trudnoću.

Respiratorna funkcija kod tetraplegije i nakon ozljede grudnog dijela kralježnice – koordinacija tretmana, poznавanje indikacija za traheotomiju, tretman opstrukcije dišnih putova, atelektaze, pneumonija, trahealne stenoze; pomoćne respiratorne tehnike, uključujući ovisnost o respiratoru, proces odvikavanja od respiratora, stimulacija freničnog živca i diafragme, prijenosni respiratori, modifikacije u kući i pomagala.

Autonomna disfunkcija – evaluacija, sprječavanje i tretman **ortostatske hipotenzije, bradikardije, duboke venske tromboze, plućnog embolizma, autonomne disrefleksije;** procedure oživljavanja kod pacijenata s multisistemskim fiziološkim poremećajima i nestabilnim spinalnim ozljedama uključujući – Autonomne standarde Međunarodnog društva za ozljede kralježnične moždine / Američke udruge za spinalne ozljede (ISCoS/ASIA).

Pritisne ozljede – sprječavanje i tretman – rizični faktori, strategije sprječavanja (posebni madraci i jastuci, redovita njega kože), klasifikacija, indikacije za kiruršku intervenciju, postoperativni tretman, tehnike tretmana rane uključujući obloge - prijevoje (vrste, indikacije).

Bol – ispitivanje i tretman nakon ozljede kralježnične moždine – tipovi, fizikalne ili fizioterapijske tehnike i vježbe, farmakološki i kirurški tretman uključujući intervencijske tehnike (lokalne blokade, implantirane pumpe, stimulatori), psihološke procjene i intervencije uključujući psihoterapijske tehnike.

Spasticitet - ispitivanje i tretman nakon ozljede kralježnične moždine – vrste, fizikalne uključivo fizioterapijske tehnike i vježbe, farmakološki i kirurški tretman uključujući intervencijske tehnike (lokalna blokada, implantirane pumpe, stimulatori).

Koštano-skeletne promjene nakon ozljede kralježnične moždine.

Heterotopična osifikacija – dijagnoza i tretman;

Osteoporoza – sprječavanje, dijagnoza i tretman osteoporotičnih prijeloma.

Skeletna asimetrija – paralitička skolioza, asimetrija zdjelice – dijagnoza i tretman

Farmakološki problem – promjene u farmakokinetici, farmakodinamici, interakciji lijekova, prekomjerna količina lijekova i suradljivost, zabranjeni lijekovi, nikotin i alkohol, komplementarni i biljni lijekovi.

Tretman i kontrola infekcija – korištenje i nepravilna primjena antimikrobnih lijekova, sigurnost pacijenata, higijena ruku, čišćenje okoline, zaštita zdravlja i sigurnost u radu.

Nadgledanje razvoja neurološke disfunkcije – da bi se prepoznala stanja koja mogu zahtijevati dodatna ispitivanja, savjetovanja ili modifikaciju tretmana.

Kognitivni poremećaji

- osnovno ispitivanje i dijagnoza,
- neuropsihološko ispitivanje i interpretacija
- tretman uključujući savjetovanje

3. Formulacija plana tretmana koji specificira nužne medicinske, fizičke i funkcionalne ciljeve i tretmane kod stacionarnih pacijenata, ambulantnih pacijenata i onih u društvenim zajednicama.

Rezidualni funkcionalni kapacitet – procjena i tretman trajne disfunkcije uzrokovane ozljedom kralježnične moždine, odnosa između raspona i razine ozljede kralježnične moždine i rezidualnog funkcionalnog kapaciteta na osnovi neuroloških (uključujući neurofiziološko testiranje), mišićno-koštanih i kardiopulmonalnih ispitivanja, psihosocijalnih ispitivanja i procjena sposobnosti i ograničenja, osobnosti i životnog stila prije nesreće te socijalne podrške i ekonomski situacije.

Funkcionalni ciljevi – određenje “SMART”^v ciljeva za samostalnu njegu, pokretljivost, profesionalne i neprofesionalne aktivnosti (hobije).

Multidisciplinarni tim

- Poznavanje obuke i uloge sestara u rehabilitaciji, socijalnih radnika, kliničkih psihologa i neuropsihologa, fizioterapeuta, radnih terapeuta, protetičara, ortotičara, logopeda, rekreacijskih i profesionalnog savjetnika, dijetetičara i nutricionista, podijatara i kineziologa.
- Prepoznavanje profesionalne uloge i doprinosa profesije medicinske sestre i raznih drugih zdravstvenih profesija individualno i zajedno, potkrjepljujući njihovo puno sudjelovanje u skrbi za pacijenta uz zadržavanje medicinske odgovornosti.
- Uočavanje činjenice da će timski napor, uz toliko kontinuiteta koliko je moguće, proizvesti bolji ishod i iskustvo za pacijenta, obitelj i članove tima; održavanje problemski orijentiranih sastanaka i postavljanje cilja uz sudjelovanje drugih zdravstvenih stručnjaka; sudjelovanje u obiteljskim susretima / timskim sastancima vezanim za planiranje otpusta.

Koordinacija fizioterapije koja uključuje vježbe opseta pokreta ekstremiteta i jačanje, ravnotežu u sjedećem položaju, transfere, kretanje kolicima, stajanje i hod uključujući vježbe na pokretnoj traci, primjena hidroterapije i fitnessa, motorni re-trening i kondicioniranje, propisivanje i prilagodba ortoza uključujući HKAFO (kuk-koljeno-gležanj-stopalo) i KAFO (koljeno-gležanj-stopalo), primjena FES stimulacija uključujući stimulaciju freničnog živca i diafragme, stimulator sakralnog prednjeg korijena, program vježbe i hoda uz FES neuroproteze za gornje ekstremitete, primjena intenzivnih programa vježbi.

Kineziologija funkcije gornjih ekstremiteta – korištenje obrazaca mišićne supstitucije u re-treningu; koncepti prijenosa mišića i tetiva i živaca, tenodeza i artrodeza, vođenje postoperativnog re-treninga.

Koordinacija radne terapije – facilitacija šake i korištenje udlaga (položajne, kratka i duga udlaga za palac, fleksorne zglobne ortoze, udlage za pisanje), korištenje adaptivnih tehnika i pomagala za izvođenje aktivnosti svakodnevnog života, transfera, sjedanja i pokretljivosti u kolicima (manualnim i elektromotornim), modifikacije u domu uključujući računalnu podršku i kontrolu u okruženju, procjenu vožnje uz modifikacije i ponovljeni trening, povratak na radno mjesto / opcije modifikacije opreme.

Procjena i tretman psiholoških problema – reakcija na invaliditet, utjecaj na obitelj, seksualnost, teorije prilagodbe na invaliditet i strategije promicanja samostalnosti.

Koordinacija post-akutne i rehabilitacijske njegе.

- Koordinacija aktivnosti interdisciplinarnog tima uz svakodnevne vizite i sastanke osoblja.
- Trening pacijenta i obitelji
- Uspostavljanje kratkoročnih i dugoročnih rehabilitacijskih ciljeva,
- Planiranje najučinkovitijih i najefektnijih pristupa za pomoći pacijentu u usvajanju vještina i znanja za optimalnu funkciju,
- Promicanje obrazovanja pacijenta i obitelji o svim aspektima ozljede kralježnične moždine.

Ne-traumatske ozljede kralježnične moždine – primjena načela tretmana pacijenata s traumatskim na pacijente s ne-traumatskim oštećenjima kralježnične moždine uzimajući u obzir pojedinačno opće stanje, prognozu te psihološke, socijalne i finansijske okolnosti.

Medicinsko – pravna evaluacija i pisanje izvješća – pružanje odgovarajućih informacija o detaljima prirode i stupnja invaliditeta kao posljedice ozljede kralježnične moždine uključujući povezane ozljede,

značajne komplikacije, skrb njegovatelja i pratitelja, modifikacije kod kuće i oprema, životni vijek i prognoza.

Funkcionalna procjena^{vi} - evaluacija ograničenja aktivnosti i restrikcija partiicipacije (npr. FIM, SCIM III, CHART)

Finalizacija plana otpuštanja u zajednicu uz reintegraciju u društvo i participaciju, načela skrbi u zajednici, osobne asistente, organizacije potpore pacijentima i uslugama društvene potpore tako da se organizira odgovarajuća razina skrbi u skladu s pacijentovim potrebama.

Doživotna skrb i načela i osnova za nastavak dugoročnog praćenja i nadzora radi odgođenih komplikacija i posljedica življenja sa spinalnim ozljedama, koordinacija njege s liječnikom obiteljske medicine u zajednici, medicinski i rehabilitacijski tretman pritisnih rana, spasticiteta, boli, urolitijaze i infekcija, vrućice, siringomijelije, sindroma preprenanja gornjih ekstremiteta, slabljenja funkcije crijeva, prijeloma, progresivnog respiratornog slabljenje, osteoporoze, hipertenzije, ateroskleroze, šećerne bolesti, srčanih bolesti.

Skupine s posebnim potrebama. Rehabilitacija pacijenata s dvojnim ozljedama, spinalnom ozljedom i zadobivenom ozljedom mozga ili drugim ozljedama (npr. brahijalnog spleta ili s drugim onesposobljujućim ozljedama); tretman posebnih problema i potreba djece i adolescenata sa spinalnom ozljedom u područjima poput ponašanja, njege kože, tretmana mokraćnog mjeđura i crijeva, rasta i razvoja, imunizacije, pokretljivosti, prehrani, samostalnoj njezi, rekreaciji i školovanju, razumijevanju posebnih potreba roditelja, prijelazu s pedijatrijske na odraslu rehabilitacijsku skrb.

Koncepti u oporavku funkcije kralježnične moždine (tj. tehnike neuroprotekcije, neurofacilitacije i neuroregeneracije).

Poučavanje drugih. Poučavanje šire javnosti i lokalnih medicinskih društava o sprječavanju spinalnih ozljeda, poučavanje osoblja koje susreće pacijenta prije bolnice i drugih zdravstvenih radnika: kako stabilizirati pacijente sa spinalnom ozljedom i uspostaviti racionalan protokol za njihovu pred-bolničku skrb; poučavanje drugog bolničkog osoblja i zdravstvenih radnika, pacijenata i sistema podrške pacijentu o potrebama rehabilitacije i dugoročnoj skrbi za pacijente s ozljedom kralježnične moždine; poučavanje studenata medicine, specijalizanata i drugih zdravstvenih stručnjaka; davanje instrukcija pacijentima i njihovim obiteljima, sudjelovanje u obrazovnim aktivnostima medicinskog tima za spinalne ozljede unutar jedne specijalnosti i interdisciplinarno.

4. Vještine

Neuromišićni sustav: evaluacija spasticiteta i neurokemoliza.

Spinalna ozljeda: propisivanje i primjena, provjera spinalnih ortoza.

Šaka: propisivanje, primjena i provjera ortoza za gornje ekstremitete za šaku kod tetraplegije.

Donji ekstremiteti: propisivanje, primjena i kontrola ortoza za donje ekstremitete.

Propisivanje invalidskih kolica i jastuka, provjera kolica i jastuka; vještine upravljanja kolicima.

Procjena rizika od nastanka pritisnih rana.

Pomagala za kretanje.

Primjena funkcionalne električne stimulacije (FES), TENS-a.

Propisivanje vježbi.

Edukacija pacijenta.

Formiranje liste problema.

Procjena potreba, postavljanje ciljeva i planiranje otpusta.

Savjetovanje i umijeće savjetovanja: priopćavanje loših vijesti, psihološko savjetovanje.

Procjena mentalnih funkcija, psiholoških funkcija – depresija.

Dijagnostički urološki ultrazvuk

Cistometrija i urodinamske pretrage.

Elektrodijagnoza : EMNG, SSEP, refleksi, MEP

Procedure

Debridman malih pritisnih rana

Debridman većih pritisnih rana

Promjena trahealne kanile

Aspiracija hemotoraksa

Uvođenje torakalnog drena

Uretralna kateterizacija

Uvođenje suprapubičnog katetera

Analna dilatacija kod fisura i hemoroida prvog stupnja

Manipulacija zglobova pod anestezijom

Injekcija lokalne anestezije/steroida u zglove

Transkutana tenotomija Ahilove tetrica

Potpuna procjena uzroka akutnog i prekomjernog spasticiteta

Uvođenje tretmana za spasticitet

Vibro-ejakulacija

Elektro-ejakulacija

Mehanička trakcija

Redukcija subluksacije i dislokacije vratnog dijela kralježnice

Ako kliničar ima bilo kakvu proceduralnu ili operativnu ulogu, treba biti ovlašten za izvoženje svakog zadatka pojedinačno; u svakom slučaju, svi liječnici koji rade sa spinalnim ozljedama trebaju poznavati temeljne faktore/procese i, ako nisu sposobni izvesti neku intervenciju, trebaju imati mogućnost preusmjeravanja pacijenta drugom stručnjaku.

Do završetka programa obuke, polaznik bi trebao savladati sljedeće vještine^{vii}:

- Sveobuhvatno ispitivanje pacijenta s akutnom i sa stabilnom ozljedom/bolešti kralježnične moždine.
- Procjena potencijala za rehabilitaciju.
- Procjena ograničenja aktivnosti i restrikcija participacije zbog ozljede/bolešti kralježnične moždine – bilo kojeg pojedinačnog uzroka.
- Pisanje povijesti bolesti uz odgovarajuće tehnike intervju s pacijentom i članovima obitelji.
- Izvođenje kliničkog pregleda uključujući tjelesnu, funkcionalnu i kognitivnu procjenu.
- Primjena i tumačenje relevantnih dijagnostičkih ispitivanja uključujući radiološke i elektrodijagnostičke testove.

- Tumačenje radioloških pretraga kod akutnih, subakutnih i kroničnih OKM
  - RTG
  - CT
  - MRI.
- Sinteza nalaza povijesti bolesti, kliničkog pregleda i ispitivanja u tvrdnju o prirodi i obimu bolesti ili ozljede kralježnične moždine, invaliditetu i limitacije aktivnosti i restrikcija participacije kod pacijenta.
  - Formuliranje plana tretmana koji specificira nužne medicinske, tjelesne i funkcionalne rehabilitacijske ciljeve i tretmane kod stacionarnih, ambulantnih i pacijenata u društvenoj zajednici.
  - Formulacija rehabilitacijskog plana tretmana koji je relevantan za invaliditet, potencijal za rehabilitaciju i dostupne resurse za rehabilitaciju pacijenta.
  - Priopćavanje rezultata ispitivanja pacijentu i članovima obitelji
  - Odgovarajuća komunikacija s interdisciplinarnim timom i drugim zdravstvenim stručnjacima koji sudjeluju u tretmanu pacijenta
  - Izravan nadzor svih aspekata rehabilitacijskog tretmana uključujući lijekove i, ako je moguće, progresivnu obnovu funkcije
    - Organizacija i podrška moguće reintegracije u društvo
    - Organizacija medicinsko-pravne evaluacije i pisanje izvještaja pružajući odgovarajuće informacije o:
      - prirodi i stupnju invaliditeta kao posljedice OKM
      - povezanim ozljedama
      - značajnim komplikacijama
      - budućim potrebama s obzirom na rehabilitaciju, tretman, modifikacije kuće i opreme.
    - Pregled i koordinacija rehabilitacijskog tretmana uključujući komunikaciju s pacijentom, obitelji, rehabilitacijskim timom i drugim zdravstvenim stručnjacima.

BILJEŠKE

ⁱ Ovaj silabus je dokument namijenjen za slobodno korištenje onima koji obučavaju liječnike rehabilitacijske medicine za procjenu, tretman, rehabilitaciju i dugoročni tretman osoba koje su zadobile ili imaju urođeno oštećenje kralježnične moždine, traumatsko ili ne-traumatsko. Treba ga shvatiti kao vodič. Sugerirane promjene i dopune treba priopćiti autorima kroz Edukacijski odbor ISCoS-a.

Ruth Marshall i Saša Moslavac zahvaljuju svima koji su doprinijeli i pomogli u tom procesu.

Trebaju se koristiti Međunarodni setovi podataka o ozljedama kralježnične moždine (ISCI Dataset) kada je moguće, npr:

ⁱⁱ ISCI Data Set - ozljeda kralježnične moždine

ⁱⁱⁱ ISCI Data Set - mjeđur, urodinamika, snimanje, infekcije urinarnog trakta

^{iv} ISCI Data Sets - osnovni set podataka o tretmanu crijeva

^v SMART ciljevi – Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-based; specifični, mjerljivi, ostvarivi, relevantni, temeljeni na vremenu.

^{vi} Ako postoji relevantni ICF, treba ga koristiti u odgovarajućim situacijama:- ICF centralni podaci za spinalne ozljede.

^{vii} Zahvaljujemo Australskom fakultetu za rehabilitacijsku medicinu na dopuštenju za korištenje dijela o očekivanim vještinama koje bi polaznici trebali usvojiti do kraja obuke.